

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Зеленської Людмили Дмитрівни
на дисертацію Васютинської Є. А. «Розвиток освіти євреїв на
Єлисаветградщині (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 01 – Освіта/Педагогіка,
зі спеціальності – 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Україна, будучи поліетнічною державою, дбає не лише про розвиток української культури, а й про відродження і розвиток культурно-етнічних спільнот. Складовою поліетнічного, полікультурного простору України є культура єврейського народу. Упродовж століть визначальним фактором, що сприяв збереженню етнічної ідентичності євреїв на українських землях, була освіта. Так, у ХІХ – на початку ХХ століття, поєднавши традиційні форми навчання з прогресивними ідеями Гаскалі, євреї створили власну систему освіти – світську за змістом і практичну за спрямованістю, започаткували мережу закладів освіти різних типів (хедери, талмуд-тори, суботні і молитовні школи, училища ремісничі, медичні, комерційні, учительські інститути тощо), що заклало міцне підґрунтя для соціально-економічного розвитку регіону їхньої осілости, індивідуальної цивільної емансипації, підвищення рівня освіченості населення краю в цілому.

Зважаючи на те, що наразі освіта національних меншин, які проживають на території України, зокрема євреїв, здійснюється за розгалуженою мережею дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів, частина якої склалася історично, видається актуальним і доцільним звернення до неупередженого вивчення генезису освіти євреїв в окремих регіонах України, творчого переосмислення уроків минулого, аналізу здобутків і прорахунків для відродження культури і освіти єврейської та інших національних меншостей, впровадження національно-регіонального компонента в змісті освіти, реалізації права на використання мови національних меншин в освітньому процесі.

Зазначене вище засвідчує актуальність дисертації Васютинської Є. А. «Розвиток освіти євреїв на Єлисаветградщині (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)», яка скерована на розв'язання низки соціально-педагогічних суперечностей, а саме, між:

- суспільним усвідомленням важливості розвитку національної освіти та діяльністю в цьому напрямку державних та місцевих владних структур;
- необхідністю впровадження національно-регіонального компоненту в освіті та темпами його практичного здійснення;
- важливістю самої ідеї відродження національної самосвідомості народів, що населяють територію краю, та реальним станом справ на місцях;

– можливостями громадської та приватної ініціативи щодо розвитку мережі національних шкіл та формальним ставленням до них з боку місцевих органів влади.

Дисертаційну роботу Є. А. Васютинської виконано в межах наукової теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний номер 0116U003481).

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 2 від 30.09.2019 р.) та уточнено вченою радою Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 16 від 26.06.2023 р.)

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

У межах трьох основних хронологічних періодів, виокремлених авторкою: перший – (друга половина XIX ст. – 1917 р.), другий – (1917 р. – кінець 1980-х рр.), третій – (з початку 1990-х рр. до теперішнього часу), розкрито історіографію досліджуваної проблеми; обґрунтовано методологічні підходи до вивчення проблеми (цивілізаційний, системний, культурологічний та регіональний); визначено провідні соціокультурні передумови розвитку освіти євреїв на Єлисаветградщині у другій половині XIX – на початку XX століття; названо провідні чинники розвитку єврейської освіти на Єлисаветградщині у досліджуваній період; схарактеризовано особливості діяльності різних типів єврейських навчальних закладів на Єлисаветградщині в окреслений історичний період.

Обґрунтованість наукових положень, висновків, і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується методологічним інструментарієм дослідження, послідовним розв'язанням поставлених дослідницьких завдань дисертації із застосуванням комплексу методів наукового пошуку; достатньою джерельною базою, яка репрезентована архівними матеріалами Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ф. №№. 12, 442, 707, 1316, 2045), Державного архіву Херсонської області, м. Херсон (ф. №№. 1, 3, 4, 5, 14) та Державного архіву Кіровоградської області, м. Кропивницький (ф. №№. 18, 57, 59, 64, 68, 78, 460, 635); статистичними довідниками, збірниками документів; спогадами та мемуарною літературою; працями науковців (дисертації, монографії, наукові статті), які присвячені темі дослідження або дотичні до неї; матеріалами періодичних видань досліджуваного періоду (загальнодержавних - «Журнал Министерства Народного Просвещения», «Восход», «Вестник ОПЕ», «Книжки Восхода», «Еврейская старина», «Еврейская школа», «Еврейская жизнь», «Еврейский вопрос» та ін.; регіональних – «Сборник Херсонского земства», «Вестник Елисаветградского земства», «Між Бугом і Дніпром: науково-краєзнавчий

вісник Центральної України», газет - «Одесские Новости», «Голос Юга», «Елисаветградский вестник», «Народне слово», історико-краєзнавчий додаток до обласної газети «Народне слово» – «Єлисавет» та ін.) та наукових збірників сьогодення у галузі 01 Освіта/Педагогіка; достатньою апробацією результатів дослідження, відповідністю змісту та висновків поставленим завданням.

Вибір обраної теми дисертації є обґрунтованим, а комплекс завдань, що підлягають розв'язанню, сприяє досягненню мети дослідження й формулюванню виважених висновків. Аналіз основних результатів дослідження переконливо свідчить про те, що мета роботи досягнута, а всі поставлені завдання вирішені. Наукові положення і висновки дисертації Васютинської Є. А. чітко і послідовно сформульовані, аргументовані та змістовні. Результати дослідження пройшли належну апробацію на науково-практичних конференціях різних рівнів (2020–2023), представлені авторкою у 11 публікаціях, з них 9 – одноосібні, з-поміж яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у закордонних наукових виданнях (з них 1 стаття в науковому виданні, що входить до бази Web of Science Core Collection), 4 тези – у матеріалах науково-практичних конференцій. Матеріали дослідження представлено й обговорено на засіданнях та теоретико-методологічних семінарах кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (2020–2023).

Отже, можна зробити висновок, що дисертація виконана на належному науковому рівні, що підтверджує володіння здобувачкою теорією і методикою виконання історико-педагогічного дослідження.

Наукова новизна результатів дослідження.

Вивчення змісту дисертації дозволяє стверджувати про наявність в ній необхідних ознак наукової новизни, адже дисертанткою *вперше* на основі аналізу джерел і сучасного осмислення проблеми, цілісно схарактеризовано розвиток освіти євреїв на Єлисаветградщині у другій половині XIX – на початку XX століття.

Виявлено соціокультурні передумови розвитку єврейської освіти на Єлисаветградщині в означений період (с. 73-102): сформованість традиційної освіти на засадах історії та культури єврейського народу; піднесення соціально-економічних перетворень у суспільстві, що потребувало масової освіти, підготовку кваліфікованих фахівців із різних сфер життя; впровадження урядових реформ щодо єврейської освіти; започаткування єврейських навчальних закладів різних типів, нормативне забезпечення їх діяльності; активна діяльність єврейських громад, приватна ініціатива громадських діячів у створенні єврейських освітніх інституцій. Дослідниця доходить висновку, що зазначені соціокультурні передумови й основні тенденції становлення єврейської освіти є проявом накопичення і видозміни ініціатив та нововведень в освітньому просторі, що в сукупності призвели до трансформацій системи освіти євреїв на Єлисаветградщині у другій половині XIX – на початку XX ст.

Розкрито провідні чинники розвитку єврейської освіти на Єлисаветградщині у другій половині XIX – на початку XX століття: поліетнічність регіону, наявність законодавчої регламентації єврейської освіти; встановлення громадсько-державного характеру організаційних засад її діяльності; вияв громадської ініціативи у відкритті єврейських навчальних закладів; урахування в організаційно-змістових аспектах діяльності єврейських шкіл соціальних та економічних потреб розвитку краю.

Досліджено процес формування та розвитку мережі єврейських початкових, загальноосвітніх та професійних навчальних закладів на Єлисаветградщині у другій половині XIX – на початку XX століття. Укладено типологізацію таких закладів: державні і приватні чоловічі й жіночі початкові й середні єврейські навчальні заклади (талмуд-тори, хедери, колоніальні школи, державні єврейські навчальні заклади, училища третього розряду для хлопчиків і дівчаток, комерційне училище, торгова школа тощо). Схарактеризовано підходи до відбору учнів на навчання у закладах освіти означених типів, укладання навчальних планів і компонування змісту програм, організації контролю знань; здійснення релігійного виховання (Розділ 3).

До наукового обігу введено нові архівні матеріали, відомості краєзнавчого спрямування, що стосуються розвитку освіти євреїв краю у другій половині XIX – на початку XX століття.

Уточнено інформацію про еволюцію освіти єврейської національної меншини на Єлисаветградщині в окреслених хронологічних межах;

На особливу увагу заслуговує класифікація та систематизація історіографічних джерел дослідження (с. 27-51), в основу яких автором покладено хронологічний і проблемно-тематичний підходи: праці, в яких вивчалась історія єврейського народу; дослідження окремих соціальних, культурологічних, аксіологічних, етнологічних аспектів та проблеми розвитку сфери освіти євреїв в Україні й окремих її регіонів у другій половині XIX – на початку XX ст.; дослідження історії Єлисаветградщини – її культури, етносу в окреслений історичний період; праці, що безпосередньо стосуються питань єврейського шкільництва на Єлисаветградщині досліджуваного періоду. Лакмусовим папірцем дисертації послуговувала характеристика джерельної бази дослідження з опертям на типово-видову класифікацію.

Отже, дисертація Васютинської Є. А. містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розширюють наукові знання у галузі історії освіти й історичної регіоналістики.

Значимість результатів дослідження для освітньої практики та можливі шляхи їх використання.

Наголосимо, що матеріали дослідження Є. А. Васютинської впроваджено в освітній процес Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 53/1-н від 26 червня 2023 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 1845 від 17 серпня 2023 р.), Криворізького

державного педагогічного університету (довідка № 08-391/3 від 18 жовтня 2023 р.).

Їх рекомендовано використовувати для розширення та оновлення змісту навчальних курсів «Історія педагогіки», «Історія України», «Навчально-виховний процес в історичному вимірі» тощо; при підготовці навчально-методичного забезпечення та укладання підручників, посібників із цих дисциплін; створення спецкурсів (дисциплін вільного вибору) з досліджуваної проблеми в межах національно-регіонального компонента вищої професійної освіти; під час написання курсових і кваліфікаційних робіт; проведення подальших наукових досліджень із проблем розвитку єврейської освіти краю; у практичній діяльності єврейськими національними освітніми установами.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях.

Аналіз проблематики, представленої у публікаціях дисертантки, свідчить про належне відображення отриманих результатів дослідження. Основні результати дослідження за першим розділом дисертації висвітлено у таких працях автора: [27; 28; 29]. Матеріали другого розділу репрезентовані публікаціями авторки [28; 30; 31; 249; 259]. Зміст третього розділу викладено у працях автора [28; 29; 30; 32; 33; 34]. Кількість публікацій (11), їх обсяг, якість і проблематика відповідають вимогам МОН «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів».

Структура та зміст дисертації, її завершеність та відповідність встановленим вимогам щодо оформлення.

Аналіз змісту дисертації свідчить про наукову зрілість і самостійність дослідницької думки дисертантки, достатній рівень володіння методологією історико-педагогічної науки, вміння знаходити і аналізувати матеріал. Зміст розділів і підрозділів демонструє досягнення дисертанткою поставленої мети дослідження і виконання зазначених у вступі завдань.

Дисертація має характер завершеної наукової праці, складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (319 найменувань), додатків.

Загалом текст дисертації відповідає чинним вимогам щодо його оформлення.

Дискусійні положення та побажання щодо вдосконалення змісту дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи дисертацію Васютинської Є. А. «Розвиток освіти євреїв на Єлисаветградщині (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)», вважаємо за потрібне висловити певні міркування, побажання та пропозиції щодо удосконалення змісту рецензованої дисертації:

1. На наше переконання, більш чіткого обґрунтування потребують хронологічні межі дослідження, а саме визначення нижньої і верхньої хронологічних меж із опертям на особливості історичного поступу українських земель у період другої половини ХІХ – початку ХХ століття, зокрема Єлисаветградщини як самобутнього регіону.

2. Лакмусовим папірцем дисертації є висвітлення історіографії досліджуваної проблеми за трьома основними хронологічними періодами її вивчення: перший – (друга половина XIX ст. – 1917 р.), другий – (1917 р. – кінець 1980-х рр.) та третій – (з початку 1990-х рр. до теперішнього часу). Утім, на наш погляд, період 1917-1921 рр. вартувало розглянути окремо, зазначивши специфіку підходів дослідників до висвітлення питань освіти євреїв в умовах зародження й реалізації державотворчих процесів в українських землях, зокрема на Єлисаветградщині під час Української революції.

3. Науковому збагаченню дисертаційної праці сприяло б обґрунтування етапів розвитку освіти євреїв на Єлисаветградщині у період другої половини XIX – початку XX століття, оскільки визначені у п. 2.1 соціокільтурні передумови (чинники) й тенденції розвитку освіти євреїв в українських землях у досліджуваний період, а також представлена у п.2.2 загальна характеристика розвитку освіти євреїв на Єлисаветградщині заклали для цього наукове підґрунтя.

4. У розділі 3, характеризуючи питання функціонування єврейського шкільництва на Єлисаветградщині в досліджуваний період, доцільно було зосередити увагу як на перевагах, так і труднощах (недоліках) в організації освіти євреїв у закладах різних типів і форм власності, аналізуючи навчальні плани, програми, підручники, рішення педагогічних і опікунських рад, правила внутрішнього розпорядку, а також спогади безпосередніх учасників освітнього процесу.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії».

За своєю актуальністю, науковою новизною отриманих результатів, теоретичним і практичним значенням дисертація «Розвиток освіти євреїв на Єлисаветградщині (друга половина XIX – початок XX століття)» є самостійно виконаною, завершеною науковою працею, яка відповідає паспорту спеціальності 011 Освітні педагогічні науки, вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її авторка – Васютинська Єлена Артурівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

Декан факультету історії і права,
професор кафедри освітології та
інноваційної педагогіки
Харківського національного
педагогічного університету імені
Г. Сковороди, доктор педагогічних
наук, професор

Людмила ЗЕЛЕНСЬКА

Підпис та засвідчення
засвідчується за підписом